

دانشگاه الزهرا (س)

دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته علوم اقتصادی

عنوان:

تاثیر عوامل نهادی و متغیرهای کلان اقتصادی بر ساختار صنعت

بیمه ایران و کشورهای منتخب

اساتید راهنما:

دکتر احمد یزدان پناه

دکتر عبدالرسول قاسمی

دانشجو:

سمیرا فرزانه

اسفند، ۹۱

دانشگاه الزهرا (س)

دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته علوم اقتصادی

عنوان:

تاثیر عوامل نهادی و متغیرهای کلان اقتصادی بر ساختار صنعت

بیمه ایران و کشورهای منتخب

اساتید راهنما:

دکتر احمد یزدان پناه

دکتر عبدالرسول قاسمی

استاد مشاور:

دکتر زهرا افشاری

دانشجو:

سمیرا فرزانه

اسفند، ۹۱

کلیه دستاوردهای این تحقیق متعلق به دانشگاه الزهرا (س) می باشد.

تقدیم به:

همسر مهربانم

و

لبخند معصومانه دو فرزند عزیزم

پوریا و پرنیان

تقدیر و تشکر

پس از حمد و ستایش به درگاه خداوند بی‌نیاز، که به من توفیق انجام این تحقیق را داد، در پایان نگارش این پایان‌نامه وظیفه خود می‌دانم از تمامی اساتیدی که در طی زندگی از محضر آنان بهره‌جسته‌ام تشکر نمایم. در آغاز لازم است از جناب دکتر قاسمی که راهنمایی مرا به عهده گرفت و با بردباری و صرف وقت بسیار مرا در انجام هرچه بهتر این پژوهش راهنمایی فرمودند، خالصانه تشکر و سپاسگذاری نمایم.

از دکتر یزدان‌پناه و خانم دکتر افشاری نیز که زحمت مشاوره و راهنمایی من را پذیرفتند تشکر کنم. همچنین از دکتر موسوی که داوری این پایان‌نامه را تقبل فرمودند نیز سپاسگذاری می‌نمایم. از خداوند متعال سلامت و سعادت روز افزون همه اساتید محترم و دست‌اندرکاران علمی کشورم را مسئلت می‌دارم.

همچنین جای دارد امتنان قلبی خود را خدمت مادر و پدرم که در تمامی مراحل زندگی همراه اینجانب بوده و یادشان موجب دلگرمی زندگی‌ام بوده تقدیر و سپاس بیکران بجا آورم، امیدوارم جبران قطره‌ای از دریای صفا و بزرگی آنها باشد.

در نهایت از همسر عزیزم و دو فرزند دلبندم به خاطر تمام عشق و محبتی که در طی زندگی پر از شادیمان به من ارزانی داشتند تشکر می‌کنم.

چکیده

محیط اقتصادی، تاثیر عمیقی بر رشد صنعت بیمه دارد. تاریخ نشان داده است که، عملکرد صنعت بیمه در ارتباط نزدیک با شرایط اقتصادی است. می توان با یافتن برخی از متغیر های موثر بر ساختار این صنعت روند هموارتر و کاراتری برای صنعت بیمه ایجاد کرد.

در این مطالعه بررسی و اهمیت تاثیر متغیر های نهادی و کلان اقتصادی روی ساختار صنعت بیمه برای یک نمونه یازده تایی شامل ایران و کشورهای منتخب در سال های ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۰ با روش حداقل مربعات تعمیم یافته و داده های تلفیقی پنل پرداخته شده است.

به منظور بررسی عملکرد نهادها بر مبنای ادبیات موضوع شاخص های مناسبی انتخاب شده و مورد استفاده قرار گرفتند. این شاخص ها عبارتند از شاخص آزادی اقتصادی، شاخص حکمرانی، لگاریتم طبیعی GDP سرانه، و رشد GDP.

نتایج نشان داد که لگاریتم طبیعی GDP سرانه به عنوان یک جانشین برای توسعه نهادها دارای اثر منفی و معنی دار بر تمرکز صنعت است. آزادی اقتصادی به عنوان متغیر نهادی دیگر نیز اثر منفی بر تمرکز صنعت بیمه داشته است. اجزاء شاخص حکمرانی لزوما اثرات مشابهی بر تمرکز در نمونه‌ی مورد مطالعه نداشته‌اند. دو سطح کیفیت قوانین و مقررات، و میزان حاکمیت قانون دارای اثر منفی بر نسبت تمرکز بودند. دو سطح کنترل فساد و حق اظهار نظر و پاسخگویی اثرات مثبت بر تمرکز داشتند، و دو سطح ثبات سیاسی و کارایی دولت هم تاثیر معنی دار بر تمرکز نداشتند.

واژه های کلیدی: ساختار صنعت بیمه، تمرکز، متغیر های نهادی، متغیر های کلان اقتصادی

فهرست مطالب:

فصل اول- کلیات و طرح تحقیق

۲	۱-۱ مقدمه
۳	۲-۱ تعریف مسئله و بیان موضوع
۵	۳-۱ فرضیه و سؤال تحقیق
۵	۱-۳-۱ سؤال‌های تحقیق
۵	۲-۳-۱ فرضیه‌های تحقیق
۵	۴-۱ اهداف تحقیق
۶	۵-۱ روش تجزیه و تحلیل داده‌ها
۶	۶-۱ روش گردآوری اطلاعات و داده‌ها
۶	۷-۱ نمونه آماری
۶	۸-۱ محدودیت‌های تحقیق
۷	۹-۱ تعریف مفاهیم و واژگان اختصاصی طرح

فصل دوم- مروری بر ادبیات نظری

۹	۱-۲ مقدمه
۹	۲-۲ عناصر بازار
۱۰	۱-۲-۲ ساختار بازار
۱۱	۲-۲-۲ تمرکز
۱۱	۳-۲ انحصار و رقابت و انواع آن
۱۱	۱-۳-۲ انحصار
۱۲	۱-۱-۳-۲ دلایل بروز انحصار
۱۳	۱-۱-۳-۲-۱ مکتب ساختارگرایی
۱۴	۲-۱-۳-۲-۱ مکتب شیکاگو
۱۵	۲-۳-۲ رقابت
۱۶	۱-۲-۳-۲-۱ مکتب کلاسیکها (با تاکید بر عقاید آدام اسمیت)
۱۷	۲-۲-۳-۲ مکتب نئوکلاسیکها
۱۸	۳-۲-۳-۲ رقابت شومپتری
۱۹	۴-۲-۳-۲ نظریه‌های جدید

- ۲۲ -۴-۲- سنجش رقابت
- ۲۴ -۵-۲- معیارهای سنجش رقابت
- ۲۴ -۱-۵-۲- نسبت تمرکز (سهم k بنگاه برتر)
- ۲۶ -۲-۵-۲- شاخص هرفیندال-هیرشمن (HHI)
- ۲۷ -۳-۵-۲- شاخص هال-تایدمن و شاخص روزن بلوث
- ۲۸ -۴-۵-۲- شاخص جامع تمرکز صنعتی
- ۲۹ -۵-۵-۲- شاخص هانا و کای
- ۳۰ -۶-۵-۲- شاخص U دیویس
- ۳۱ -۷-۵-۲- شاخص آنتروپی
- ۳۲ -۷-۲- عوامل مؤثر بر ساختار بازار (رقابت)
- ۳۳ -۱-۷-۲- عوامل نهادی
- ۳۵ -۱-۱-۷-۲- مفهوم و پیدایش کیفیت حکمرانی
- ۳۹ -۲-۷-۲- شاخص آزادی اقتصادی
- ۴۳ -۱-۲-۷-۲- شاخص آزادی اقتصادی در جهان مؤسسه فریزر (جی وارتنی)
- ۴۵ -۲-۲-۷-۲- شاخص‌های آزادی اقتصادی بنیاد هریتیج

فصل سوم - مروری بر مطالعات انجام شده

۵۳	۱-۳ مقدمه
۵۳	۲-۳ مروری بر مطالعات خارجی
۶۶	۳-۳ مروری بر مطالعات داخلی
۷۰	۴-۳ نتیجه‌گیری

فصل چهارم - روش تحقیق، برآورد مدل و نتایج

۷۴	۱-۴ مقدمه
۷۴	۲-۴ اثر شاخص‌های کیفیت حکمرانی و کلان اقتصادی بر ساختار صنعت بیمه
۷۵	۱-۲-۴ مقایسه شاخص‌ها
۷۶	۱-۲-۴-۱ شاخص‌های نهادی
۸۰	۲-۳-۴-۱ شاخص‌های کلان اقتصادی
۸۱	۴-۴ تصریح مدل
۸۲	۵-۴ توصیف آماری داده‌ها
۸۳	۶-۴ روش شناسی تحقیق
۸۳	۱-۶-۴ اندازه‌گیری تمرکز
۸۴	۱-۱-۶-۴ نسبت تمرکز

۸۴ ۲-۱-۶-۴ شاخص هر فیندال - هیرشمن (*HHI*)

۸۵ ۷-۴ روش برآورد مدل

۸۶ ۱-۷-۴ انواع مدل های به کار رفته در داده های ترکیبی

۸۸ ۲-۷-۴ آزمون های تشخیصی

۸۹ ۸-۴ برآورد معادلات و نتایج

فصل پنجم - جمع بندی، نتیجه گیری و ارائه پیشنهادها

۹۷ ۱-۵ مقدمه

۹۹ ۲-۵ جمع بندی و تحلیل نتایج

۱۰۲ ۳-۵ راهکارهای پیشنهادی

۱۰۳ ۴-۵ پیشنهادها برای مطالعات آتی

۱۰۵ ضمايم و پیوستها

فهرست جداول

- ۲۵ جدول (۱-۲) اندازه‌گیری تمرکز صنایع کارخانه‌ای توسط بین
- ۲۷ جدول (۲-۲) نحوه برخورد با ادغام با توجه به شاخص تمرکز
- ۳۲ جدول (۳-۲) معیارهای مطلق اندازه‌گیری تمرکز و ویژگی‌ها
- ۷۱ جدول (۱-۳) نتیجه‌گیری مطالعات انجام شده
- ۸۲ جدول (۱-۴) متغیرهای مورد بررسی در تحقیق و منبع اطلاعاتی آنها
- ۹۲ جدول (۲-۴) نتایج تخمین الگوی اول
- ۹۳ جدول (۳-۴) نتایج تخمین الگوی دوم
- ۹۴ جدول (۴-۴) نتایج تخمین الگوی سوم
- ۹۵ جدول (۵-۴) نتایج تخمین الگوی چهارم

فهرست نمودارها

۷۶	نمودار (۱-۴) شاخص حکمرانی
۷۸	نمودار (۲-۴) شاخص آزادی اقتصادی
۷۹	نمودار (۳-۴) شاخص توسعه نهادی
۸۰	نمودار (۴-۴) نرخ رشد GDP
۸۷	نمودار (۵-۴) مراحل تعیین نوع مدل داده‌های ترکیبی

فصل اول

کلیات و طرح تحقیق

مقدمه

از زمان پیدایش جوامع بشری همواره انسان در جستجوی تامین جانی و مالی برای خویشتن و خانواده خود بوده است. در جوامع پیشرفته امروز بیمه به عنوان یک نیاز اساسی برای زندگی افراد جلوه گر شده است.

با وجود تسهیلاتی که تولیدهای صنعتی زندگی امروز برای بشر به همراه داشته است خطرهای جدیدی نیز برای انسان آفریده است. هر دانش فنی جهت برطرف کردن قسمتی از مصائب و مشکلات بشر بوجود آمده است که برای رفع نیاز فوق و ایجاد آسایش و امنیت خاطر افراد نیز، رشته‌های مختلف بیمه یکی پس از دیگری شکل گرفته است.

بیمه از طریق گردآوری حق بیمه‌های اندک و ترغیب مردم به پس انداز، موجب رشد ذخائر پولی و در نتیجه فراهم کردن حجم عظیم سرمایه در کشور می‌شود. بر این اساس شناخت رقابت‌پذیری صنعت بیمه و تأثیر متغیرهای کلان اقتصادی و نهادی به منظور سیاستگذاری در توسعه بیمه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

برای تنظیم و تدوین برنامه توسعه رقابت و یا برای مقابله قانونی با رفتارهای غیررقابتی وانحصارگرانه تعریف دقیق از قدرت بازاری و علل بروز آن ضروری است، زیرا قدرت بازاری با توجه به ریشه آن می‌تواند موجب کاهش تولید، افزایش قیمت و نابرابری در توزیع درآمد و تأخیر در پیشرفت شود که این منشأ ایجاد قدرت بازاری ممکن است در داخل بازار یا خارج از آن باشد. قدرت بازاری ممکن است از طریق رفتارها و اقدامات مختلف مثل ابداع و اختراع، تحقیق و توسعه، حمایت‌های قانونی و رفتارهای غیرقانونی و یا کنترل منابع و نهاده‌ها بدست‌آید.

در این فصل سوال‌ها و فروضی در رابطه با عوامل اثرگذار بر رقابت در صنعت بیمه مطرح شده و در طول تحقیق به این سوال‌ها پاسخ داده خواهد شد.

۱-۱ تعریف مسئله و بیان موضوع:

در سطح اقتصاد کلان صنعت بیمه از طریق ایجاد ارزش افزوده مازاد به تشکیل درآمد ملی کمک می‌کند که این نقش اغلب در سیستم حسابهای ملی نادیده گرفته می‌شود (کریمی، ۱۳۷۶).

ذخائر شکل یافته نزد شرکت‌های بیمه بخشی از بازار مالی یک کشور را تشکیل می‌دهد. لذا با توجه به کمبود منابع مالی در کشورهای در حال توسعه که سدی در راه برنامه‌های توسعه اقتصادی آنها به شمار می‌آید، نقش صنعت بیمه در خور توجه می‌گردد.

بر اساس اصل ۲۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران «برخورداری از تامین‌های بیمه‌ای حقی است همگانی و دولت مکلف است تا با مشارکت مردم، افراد کشور را در قبال انواع خطرات تامین نماید». به این ترتیب ملاحظه می‌شود که بیمه از عواملی است که تامین‌کننده رفاه عمومی برای آحاد افراد جامعه است و در برقراری عدالت اجتماعی و تامین اقتصادی و اجتماعی دارای نقش بسیار اساسی است. ساختار اقتصاد ایران حاکی از وجود انحصار در برخی از بازارها است، از این رو به منظور افزایش کارایی و رفاه اقتصادی در برنامه سوم به طور ضمنی و در برنامه چهارم به روشنی و در بند ج سیاستهای کلی اصل ۴۴ قانون اساسی دولت موظف به افزایش رقابت، حذف و تنظیم انحصارات و تدوین لایحه‌ای برای تسهیل رقابت شده است. که این امر شناخت ساختار و تعیین عوامل مؤثر بر آن، در بازارهای مختلف از جمله صنعت بیمه را طلب می‌کند.

صنعت بیمه ایران در افق ۱۴۰۴، صنعتی است اقتصادی، عدالت محور، پایدار، سالم و قابل اعتماد، برخوردار از اخلاق حرفه ای، عجین شده با جامعه و دارای جایگاهی محوری در بازار سرمایه کشور، که از مختل شدن روند طبیعی زندگی آحاد شهروندان و چرخه عادی فعالیت های کشاورزی، صنعتی و خدماتی کشور در نتیجه حوادث احتمالی که بصورت طبیعی و یا مصنوع اتفاق می افتد به شیوه‌ای آسان، سریع، مشتری مدار و با کمترین هزینه و به شکلی همه جانبه جلوگیری می‌کند و الگو برای بیمه گران آسیای میانه، خاور میانه و شمال آفریقا در این زمینه است.

امروزه اهمیت صنعت بیمه در کشورهای پیشرفته جهان به خصوص در ژاپن، انگلیس و امریکا بیش از پیش به عنوان یک ابزار مالی شناخته شده و همین امر موجب سرمایه گذاری این کشورها در بخش تحقیقات و مطالعه برای بررسی ساختار و عوامل اقتصادی تاثیر گذار بر صنعت بیمه رو به فزونی گذاشته است.

اجرای برخی از برنامه های مربوط به سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، مانند آزادسازی و خصوصی سازی، از سال ۷۹ آغاز شده است. نگاهی به صنعت بیمه ایران نشان می دهد که با وجود پیشرفت های اخیر هنوز این صنعت از وضعیت مناسبی برخوردار نیست. زیرا شاخص های عملکرد صنعت بیمه پایین، ترکیب حق بیمه دریافتی نامناسب، ساختار مدیریت دارایی های این صنعت ناکارآمد و سهم آن از پس انداز ملی کم است. دلایل متعددی درباره توسعه نیافتگی صنعت بیمه ایران ذکر می‌شود، از جمله دولتی و انحصاری بودن بازار بیمه، فضای کسب و کار غیر رقابتی، وجود قوانین و مقررات دست و پاگیر دولتی و نظام تنظیم مقررات سنتی. خصوصی سازی با ایجاد و گسترش رقابت یکی از مهم ترین راهکارهای مقابله با توسعه نیافتگی صنعت بیمه است (کریمی، ۱۳۸۹).

تعیین عوامل مؤثر بر ساختار صنعت بیمه از این جهت اهمیت دارد که کارایی سیاستهای مقررات زدایی، خصوصی سازی و... مستلزم وجود شرایط رقابتی و چه بسا مقررات تسهیل کننده رقابت است. بنابراین بررسی و تعیین عوامل اثرگذار بر ساختار صنعت بیمه با هدف بهبود رقابت در این صنعت یک ضرورت به حساب می آید. زیرا در صورتی می توان در ساختار بازار بیمه تغییر ایجاد کرد که از عوامل مؤثر بر آن آگاهی داشته باشیم.

بنابراین با توجه به زمینه کیفیت نهادی در ایران و با توجه به اهداف آن در چشم انداز ۱۴۰۴، سعی می شود در تحقیق حاضر به بررسی متغیرهای کلان اقتصادی (رشد GDP ، GDP سرانه و ...) و همچنین تأثیر عوامل نهادی (شاخص آزادی اقتصادی، شاخص حکمرانی و...)، روی ساختار صنعت بیمه ایران و تعدادی کشورمنتخب (از جمله دو کشور از کشور های حوزه چشم انداز ایران) می پردازد.

۲-۱ فرضیه و سؤال تحقیق:

۱-۳-۱- سوال های تحقیق

- ۱- متغیرهای نهادی اثر گذار بر ساختار صنعت بیمه کشورهای مورد بررسی، کدامند؟
- ۲- متغیرهای کلان اقتصادی اثر گذار بر ساختار صنعت بیمه کشورهای مورد بررسی، کدامند؟
- ۳- تغییرات ساختار صنعت بیمه (رقابتی یا انحصاری بودن) چگونه است؟